

GÜLŞEN-İ RAZ VE ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVİ'DE YOKSUL VE YOKSULLUK*

Dr. Öğr. Üye. Mehmet Malik BANKIR**

ÖZ

Çalışmamızın konusunu, Türk edebiyatı içerisinde önemli bir yer tutan tasavvuf edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Elvan-ı Şirazî ve Abdullah Bosnevî'nin kendi dönemleri içerisinde yoksula ve yoksulluğa bakış açısı teşkil etmektedir. Milletlerin, ailelerin ve bireylerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli yaşam şartlarına sahip olmaları gerekmektedir. Bu da belli bir mali disiplini beraberinde getirir. Bu mali disiplin de ekonomi (iktisat) ve bütçeyle sağlanır. Toplumların ve bireylerin refah seviyesi, ihtiyacını karşılayabilme ve gündelik geçimini rahatlıkla sağlayabilme yeterliliğiyle doğru orantılıdır. Geçim kalitesi, toplum ve bireyin sağlık durumunu da olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyebilecek seviyededir. Refah düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda özellikle seküler dünya bakış açısıyla bakıldığında o toplumda yaşayan bireylerin daha müreffeh ve mutlu olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızın giriş kısmını ekonomiyle ilgili terimler, bunların sözlük bilimsel tanımları ve etimolojik tahlilleri oluşturmaktadır. Giriş kısmından sonra, bu iki eserde geçen ve yoksullukla ilgili beyitler üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere, hemen hemen her konuda olduğu gibi yoksullukta da bir maddi yoksulluk bir de manevi yoksulluk söz konusudur. Biz de maddi ve manevi yoksulluk konusunu Gülşen-i Raz ve Şerh-i Cezire-i Mesnevi adlı eserlerden yola çıkarak günümüzdeki olguya da işaret edecek şekilde bir değerlendirmeye tabi tuttuk. Dolayısıyla bu değerlendirmede bu mutasavvıfların etkilendikleri şahsiyetler olan Şebüsteri ve ünlü hümanist Mevlana'nın da konuya bakış açıları ortaya çıkmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Gerçek Yoksulluk, Şebüsteri, Abdullah Bosnevî, Dil felsefesi

POOR AND POVERTY IN GULSEN-I RAZ AND ŞERH-I CEZIRE-I MESNEVI

ABSTRACT

The subject of our study constitutes is perspective of poor and poverty of Elvan-i Şirazî and Abdullah Bosnevî, who are the leading names in Sufism literature holding an important place in Turkish literature, in their own time. Nations, families and individuals need to have the necessary living conditions to maintain their lives. This situation brings with it a certain financial discipline. This financial discipline is provided by economy and budget. The welfare situation of societies and individuals is directly proportional to their ability to meet their needs and to ensure their daily livelihood. The quality of the livelihood is at a level which can positively or negatively affect the health of the society and the individual. In societies with high levels of welfare, especially from a secular world point of view, it is thought that individuals living in that society are more prosperous and happy.

The introduction of the study consists of terms related to economics, their scientific definitions and etymological analyzes. After the introduction, these two works will focus on

* Bu çalışma, Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinden faydalanılarak 1-3 Şubat 2008 tarihinde Uluslararası DEYAM Yoksulluk Sempozyumunda sunulan bildirinin içeriği değiştirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mmalikbankir@kastamonu.edu.tr, Orcid ID: 0000 0001 7798 6603

couplets related to poverty.

As it is known, a material poverty and spiritual poverty is the point in question in poverty case in almost every issue. We evaluated this point in a way to point out the present case by taking the two important works of these two thinkers: Gülşen-i Raz and Şerh-i Cezire-i Mesnevi. Therefore, this evaluation will have revealed point of view, Şebüsteri and the famous humanist Mevlana who are influenced by these mystics

Keywords: Mevlana, Real Poverty, Şebüsteri, Abdullah Bosnevî, Language Philosophy

Giriş

Çalışmamız; Osmanlı devletinin 15. yüzyılında yaşamış Elvan-ı Şirazi'nin, 16. yüzyılın son çeyreğinde ve 17. yüzyılın ilk yarısında yetişen Abdullah Bosnevî'nin dönemlerini içereceği için, birkaç cümle ile de olsa devletin o dönemlerde içinde bulunduğu duruma değinmek faydalı olacaktır.

Osmanlı devleti 16. yüzyılın ortalarına kadar son derece tutarlı, dengeli, düzenli, disiplinli, kendi sistemini oluşturmuş bir toplum ve devlet yönetimine sahiptir. N.S. Banarlı'nın da ifadesiyle *16. asır, Oğuz Türklerinin bütün Türk tarihinde en saltanatlı çağlarını yaşadıkları asırdır.* 16. yüzyılın sonları Osmanlı devletinin yükselişinin doruk noktasına ulaştığı, ihtişamlı bir devlet hâline geldiği; 17. yüzyıl birçok sebebe bağlanabilecek talihsiz olayların başladığı ve yaşandığı, *18. yüzyıl ise Türk milletlerinin üç kıta üzerindeki büyük kuvvet ve meydan okuma hâkimiyetlerini hızlı bir şekilde kaybetmeye devam ettiği dönemlerdir* (Banarlı 1987: 515-517).

Bu kısa bilgiden sonra, yoksul ve yoksulluk kelimelerini tanımlayacak olursak, **yoksul:** 1. *geçinmekte çok sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke), fakir, fukara; zengin, varıl karşıtı.* 2. *İstenilen nitelikte ve özellikte olmayan, yetersiz.* **Yoksulluk:** 1. *Yoksul olma durumu, sefillik, sefalet, fakirlik.* 2. *mec. Verimsizlik, yetersizlik* (Türkçe Sözlük 2005: 2188) anlamlarındadır.

Yoksul ve yoksulluk kelimeleriyle yakından ilgili olan ekonomiyi de Türkçe sözlük, **ekonomi (Fr.), iktisat (Ar.):** 1. *İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü.* 2. *Bu ilişkileri inceleyen bilim dalı.* 3. *Tutum* (Türkçe Sözlük 2005: 612) olarak tanımlamaktadır.

Edebi metinlerin vazgeçilmez unsuru olan kelimeler, metin içerisinde belli kurallar çerçevesinde dizilir. Metin içerisinde dizilen kelimeler, iletilmek istenen mesaja göre cümle içerisinde yer alırlar. Kelimelerin cümle içerisinde farklı dizilişleri de bir dereceye kadar üslup dediğimiz edebiyat teriminin doğmasına neden olmuştur. Farklı ifade tarzı ya kelimelerin ifadedeki yerlerinin değiştirilmesiyle veya eş anlamlı kelimelerin seçilmesiyle elde edilir. Bu yer değiştirme durumunu dilin en küçük anlamlı birimleri olan kelimeler için de söylemek mümkündür. Bu diziliş de tabiattaki bir elementin uzayda oluşturduğu izotoptan başka bir şey değildir, fakat meydana gelen bu oluşum bir izomerdir. Tabiatıta var olan elmas ve kömür bunun en güzel iki örneğidir. İkisinin de temel yapı taşı karbondur. İfade şeklinde bunu somutlaştırmaya çalışırsak "Bu ifadenin basit olduğunu düşünüyorsan gel sen de böyle bir söz söyle." ifadesini Şeyh Gâlib,

Zannetme ki şöyle böyle bir söz

Gel sen dahı söyle böyle bir söz (Şeyh Gâlib 2006: 383)

beytiyle elmas hâline getirmiştir.

Gizemi henüz tam olarak çözülemeyen kendisine farklı yönlerden bakılabilen çok yönlü, başka açılardan bakınca farklı nitelikleri ortaya çıkan; insan, tabiat ve toplumdan ayrı düşünülemez yaşam, bilim, sanat, teknoloji gibi kâinatta var olan bütün alanlarla ilgisi bulunan; aynı zamanda onları meydana getiren; sonraki nesillere aktaran ve koruyan bir kurumdur.

Edebiyat kelimesi, etimologlara göre “edeb (edb) ادب” kelimesinden türetilmiştir. Edeb kelimesinin tersten okunuşu da “bede’ (bd) بدأ” şeklindedir. “bede’ (bd) بدأ” kelimesi de sözlükte “başlamak, yeltenmek, başlangıç, önce, başta, ilk, uç” anlamlarına gelmektedir (Mutçalı 1995: 41). “edeb (’db) ادب” kelimesindeki ikinci ve üçüncü harflerin birbirleriyle yer değiştirmesiyle de “ebed (’bd) أبـد” kelimesi elde edilir. Ebed أبـد kelimesi de “sonsuz, sonu olmayan, tükenmez, daima, sürekli, her zaman var olan, yok olmayan; ikamet etmek, kalmak, oturmak” (Mutçalı 1995: 1) anlamlarındadır. Sanatkâr da unutulmamak, ebedi kalmak için eserine azami titizliği gösterir. Bu azami titizlikle gerçek edebiyata ulaşan ve onu bulan, klasik bir eser meydana getiren sanatkâr da ebedileşir, kendisi yok olsa da vücuda getirdiği eserleri onu yaşatmaya devam eder.

Aynı kelimenin harflerinin farklı sıralanışıyla “d’b دأب” kelimesi elde edilir. Bu kelime de sözlükte “azim göstermek, inatçı olmak, ısrar etmek, bıkmamak, usanmamak, yılmamak, kendini bir işe vermek, bütün vaktini/mesaisini vermek, dalmak, şevkle çalışmak; azim, sebat, ısrar, yılmama, peşini bırakmama, devam, süreklilik, şevk, merak” (Mutçalı 1995: 256) manalarına gelmektedir. “d’b دأب” kelimesinin bu manalarından yola çıkarsak âlim, kâşif, şair ve yazarlarda çalışma azmi, sebat, yoğunlaşma, ısrar, devamlılık, şevk ve merak olmazsa yeni keşiflerin ortaya çıkarılması, nadide eserlerin meydana getirilmesi mümkün olmazdı. Kelimeler, yukarıda belirtildiği gibi kendilerini meydana getiren harfler veya sesler sistemi üzerinde bir analize tabi tutulduğunda fakir ve fakirliği içinde barındıran iktisat kelimesi şu şekilde değerlendirilebilir:

İktisad إقتصاد kelimesinin kökü “kasd (ksd) قصد”dır. Bu kelime Arapçada *dönüşlü, geçişsiz, bazen de geçişli* (Develi 2015: 87) kelimeler türetmeye yarayan إفتعال vezniyle elde edilmiştir. İktisad إقتصاد kelimesi de “ekonomi, tutumluluk, tasarruf” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin-iktisad إقتصاد kelimesinin- kendisinden türediği “kasd (ksd) قصد” kelimesi ise “ilerlemek, yönelmek, uğramak, yolunu tutmak, aramak, istemek, talip olmak, göz dikmek, niyetinde olmak, aklında olmak, amaçlamak, demek istemek, taklit etmek; amaç, hedef, niyet, tutum, idare, tasarruf” manalarındadır. Bu kelimenin (kasd (ksd) قصد”kelimesinin) birinci harfinin sona atılmasıyla da sdk (صدق) kdis kelimesi elde edilir ki bu kelime de Arapça-Türkçe sözlükte “doğruyu, gerçeği söylemek, aslı çıkmak, tam uymak, sözünü yerine getirmek; doğruluk, samimiyet, içtenlik, gerçek”(Mutçalı 1995: 475) manalarına gelmektedir. Sıdk kelimesinin muhtevasının her iş, tutum, davranış ve durumda ne kadar gerekli olduğu, toplumsal düzen açısından bu kelimenin muhtevasına ne kadar ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Ayrıca ekonominin, başka bir karşılık olarak iktisat teriminin, toplum ve ticaret hukuku bakımlarından mahiyet ve manası başka bir makalenin konusu olabilecek genişliktedir.

Yukarıda birkaç kelimedede uyguladığımız bu metodu, başka birçok kelimedede daha uygulamak mümkündür; bu uygulama her kelime için elbette mevzu bahis olmayabilir;

fakat böyle bir hakikati göz ardı etmek de olmaz. Böyle kelimelere kimyada periyodik cetveldeki asil (asal) elementler gibi bakılabilir. Bunlar da sözlük hazinesindeki asil kelimeleri teşkil ederler. Bu ifadeden sözlükteki diğer kelimelerin ehemmiyetsizliği kesinlikle anlaşılmalıdır. Sosyal ve sayısal bilimler ilk etapta farklı bilimler gibi görünebilirler; ama belli bir noktada kesişirler.

Her sosyal olay öncelikle kendi içinde ve kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır kuralından yola çıkarak her kelime de öncelikle kendi içinde değerlendirilmelidir sonucuna ulaşılır. Biz de bu tespiti birçok kelime üzerinde uyguladık ve seçilen kelimelerin kendisini oluşturan harflerin yerleri değiştirilerek kendisiyle ya bizzat anlamlı ya da kendisini dolaylı olarak tamamlayan anlamlı kelimeler ortaya çıkardığını veya kendisini oluşturan harflerin kendilerine yakın seslere dönüştürülmesiyle tamamlayıcı anlam oluşturduğunu gördük. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz kelimelerde de harflerin yerleri değiştirildiğinde kendisiyle uyumlu, kendisini tamamlayıcı ve destekleyici kelime veya kelimeler ortaya çıkmaktadır:

sefer: سفر	nev': نوع	ref': رفع	va'de: وعد(ه)
secde: سجده	harf: حرف	ş'i'r: شعر	mülk: ملك
salat: صلوات	kibr: كبر	kafes: قفس	bahr: بحر
cism: جسم	mlha: حمل	'abd: عبد	cezm: جزم
taraf: طرف	şerh: شرح	sabr: صبر	'ilm: علم
kalb: قلب	süfl: سفلى	vird: ورد	hilm: حلم
kurb: قرب	fark: فرق	şürb: شرب	kamer: قمر
rezm: رزم	ratb: رطب	hamd: حمد	huld: خلد

bunlardan birkaçıdır. Bir dilde bulunan binlerce kelimenin içinde belki bu kadar örneğin bir metot oluşturamayacağı düşünülebilir, ancak kâinatta bulunan ve periyodik cetvelde yerini alan yüzün üzerindeki elementten asal gaz ve soy metaller de sayıca azdır. Matematikte kullandığımız simgeler de toplam ondur; fakat bu on simgeden sonsuz sayı türetilmektedir. Tabiattan soyutlanması düşünülemeyen dil için de böyle bir analizin bazı elverişliliklere sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Yazı dilinde ve sözlü dilde kullandığımız harf ve sesler de sınırlıdır; ancak bu sınırlı harf ve seslerden oluşturulabilecek anlamlı ve anlamsız kelimeler ise sonsuzdur. Üstelik kelimelere böyle yaklaşmanın kavramları değerlendirmeye yönelik olarak yeni bir bakış açısı getirdiği de ortadadır.

Kelimeleri farklı yönlerden değerlendirme, onlara bakış açısı kazandırma, kelimelerle oynama, onlarla edebi sanat yapma ve söz sanatı kurma, kelimelere yeni anlamlar yükleme, metni onlarla zenginleştirme ve güzelleştirme her dönemde karşımıza çıkan hususiyetlerdir:

Ahed Ahmed'dür ammâ mim ider fark

Kamu âlemdür ol bir mimde gark (Bankır 1997: 45)

Yukarıda iktisat kelimesini de bu yaklaşımla değerlendirdikten sonra diyebiliriz ki bir ortamda ekonomik durumun yüksek veya düşük olması bireyi, aileyi ve toplumu derinden etkiler. Bunun için devletler, kendilerini oluşturan birey, aile ve toplumu ekonomik yönden de gözetip kollamak zorundadırlar. Bu yüzden de iktisat bilimi diye bir bilim dalı kurulmuştur.

İktisat, dar anlamda insanların geçimlerini sürdürebilmeleri için, insanlara uyulması gereken kuralları öğreten bir bilim dalı olduğuna göre bu kuralları uygulamayanların geçim düzeylerinde bir bozulma görülebilir.

Bireysel yönde başlayan bu bozulmanın zamanla aileye, daha sonra topluma yansıtacağı bir gerçektir. Dar çerçevede başlayıp giderek toplumu içine alan bu kargaşa toplumsal barışa engel olmaya başlayacaktır. Topluma sıçraması muhtemel kargaşanın yaygınlaşması, ekonomik nedenlerden kaynaklandığı gibi başka nedenlerden de kaynaklanabilir. Bunların en önemlisi ve tehlikelisi de bağnazlık ve yobazlıkla birlikte hayatın bütün alanına bilgisizliğin hâkim olmasıdır. Çeşitli alanlarda hâkimiyetin ele geçmesi tahakkümü de beraberinde getirir. Bu tahakküm de durumu sömürgeciliğe kadar taşır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın sosyal ve ekonomik yapıdaki dengesizlik, adaletsizlik ve sömürücülüğüne dikkat çeken Duralı, bu yüzyılı, "*Tarihte ilk defa yeryüzünün dört bir yanında hayatı etkileyip belirleyen bir medeniyet olayı ile karşı karşıyayız. Bu medeniyette üretim-tüketim dengelerini ele alıp işleyen zanaat iktisattır. Ancak, bu, alışlagelmiş iktisat değildir. Alışlagelmiş iktisatta, var olan temel ihtiyaçlara göre üretilir; başka bir deyişle tüketim kamçılanır. Kamçilandıkça tüketim artar. Üretim, tüketimin talepleri doğrultusunda hareketlenmektedir.*" Duralı 2006: 17-22) cümleleriyle tasvir etmektedir.

Sömürgeciliğin eski biçimleri yerlerini daha etkili boyun eğdirmeye bırakırken de benzer bir tutum takınılmıştır. Chomsky bu tutumu tehlikeli addederek bunun "*aşırı yardımseverlikten*" (Chomsky 2003: 11) de kaynaklanabileceğini belirtir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dünya düzeni oluşturmak için, yenedünya düzeninin ana hatları W. Churchill tarafından şöyle çizilmiştir: *Dünyanın yönetilmesi, sahip oldukları dışında kendileri için bir şey beklemeyen tok uluslara bırakılmalı; dünyanın yönetimi aç ulusların eline geçerse tehlike her zaman kapımızda olur. Oysa hiçbirimizin daha fazlasının peşinde koşmak için bir nedeni yok. Barış kendi hâlinde yaşayan ve hırslı olmayan uluslar tarafından korunabilir...* (Chomsky 2003: 15).W. Churchill'in yukarıdaki görüşleri Chomsky tarafından şiddetle eleştirilir.

Duralı'ya göre günümüz medeniyeti dolayısıyla da ekonomisi, *maddecimekanikçi-din dışı-pozitifçi-hür sermayeciliği içermektedir* (Duralı 2006: 22). Yine günümüz medeniyetini "öküz öldü, ortaklık bitti" atasözüyle özetleyebiliriz. Duralı, günümüz medeniyeti ve anlayışına karşı "eski, inanmış" anlayışını koyarak "eski" "*inanmış*" insanın düşüncelerini de Mevlana'dan şu ifadelerle dile getirir:

Canın canıma karışmıştır

Seni inciten her şey beni de incitir

Söz konusu olan birinci görüş faydacı, menfaatçi, çıkarıcı anlayışa; ikinci görüş ise “içten bütünlüklü” anlayışa dayanmaktadır (Duralı 2006: 82) savını öne sürmektedir.

Ekonomi, yukarıda anlatılan noktaya gelmeden önce tabii ki birçok aşamalardan geçmiştir. Bu aşamaların bir kısmına ulaşabiliyoruz; ama bir kısmınaysa elimizde belgeler olmadığı için ulaşamıyoruz. Suraiya Faroqhi, *atlanılan bu aşamaların bir kısmı- ama oldukça az bir kısmı- çeşitli eserlerle kayıt altına alınmış, bir kısmı ise özellikle Osmanlı toplumsal tarihini etnolojik yönden inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu yüzden çağın gidişatı hakkında, sadece sarayın ve saray çevresinin görüşlerini biraz belirli bir bağlam içinde ortaya koyma olanağı var* (Faroqhi 2005: 85) şeklinde ifade etmektedir. Bu çalışmaların başında da edebi metinlerin başı çektiği artık şüpheye yer vermeyecek kadar kesindir. Bu düşünceden yola çıkarak metinlerin satır aralarından her dönemin ekonomik, sosyolojik, tarihi, coğrafi, siyasi, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yapısı ortaya çıkarılabilir. *Türk dilinin ve kültürünün en ince noktalarına kadar değerlendirilebilmesi; Türk dilinin tarihi seyri içindeki bütün edebi eserlerin bilimsel ve metodolojik çalışmaya tabi tutulması, incelenmesi ve bu eserlerin birbirleriyle olan münasebetlerinin tespit edilmesine bağlıdır* (Bankır 1997: 1).

Son zamanlarda bu eserlerin yukarıda zikredilen disiplin ya da disiplinler arası ilişkiye dayanılarak çözümlenmeye çalışılması takdire şayandır.

Edebi metinler içerisinde didaktik ve tasavvufî veya didaktik-tasavvufî ya da didaktik, tasavvufî, ahlaki eserlerin değeri daha da önem arz etmektedir. Didaktik eserlerin başka bir deyişle tasavvuf öğretisinin bilinçli temsilcileri olarak ortaya çıkan şahsiyetlerin, çevrelerini ve çağlarını eserlerinde yansıtmaları, dile getirmeleri bu şahsiyetlerden beklenen hususlardandır. Bu tür eserlerde çeşitli başlıklar altında anlatılan, kaleme alınan konuların önemli bir bölümü; dönem ve mekânın günlük yaşantısının olayları arasından seçilmişlerdir. Kendi döneminin sosyal olaylarını eleştirel bir bakış açısıyla dile getiren şair ve nasirlerin başında Nâbî gelmektedir. Nâbî eserinde insanları hem maddeten hem de manen sömüren bu tipi, *17. yüzyılın ortalarına doğru dini kendi çıkarlarına alet ettiği hâlde dışa karşı aşırı dindar görülen ve günümüzde bile varlığını sürdüren bu tip, ticaretle uğraşıp her türlü sahtekârlığı yapan, kimseye bir hayrı dokunmayan, yalan söyleyen, kötülükler eden; ama görünüşte aşırı dindar bir tüccar kişidir* (Kortantamer 1993: 110) cümleleriyle eleştirmektedir.

Ekonomideki yeni liberal dalganın temel prensibi, etik rekabet üzerine inşa edilmediği için, öne çıkan, kendi çıkarlarına ters düşen her şeyi yok etme üzerine kurulmuş hatta kaosa desteklenmiş ve pekiştirilmiştir. Günümüz seküler liberal ekonomi, insanlık tarihinde ekonomiyi, ekonomik beklentileri ve ekonomik düşünmeyi öne çıkararak insanı kendisine, toplumuna, tarihine, kültürüne ve değerlerine yabancılaştırmış; merhamet duygusunu ortadan kaldırmıştır. İnsanoğlu kendi cinsine olduğu gibi doğaya da acımasızca davranmayı ve kaynakları hoyratça kullanmayı ve israfı tercih eder hâle gelmiştir. Bu nedenle dünyada gelir dağılımı açısından toplumsal sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamış, gelir dağılımında en alt kesim ile en üst kesim arasında oluşan fark, kolay kolay kapanamayacak düzeye ulaşmış durumdadır.

Büyük insanlar, sanatçılar, bilginler; düşünür ve muhteşem eseler vücuda getirirler. Bizler de birikimimiz, kültürümüz, kabiliyetimiz ve eğitimimiz oranında o değerleri incelemeye çalışırız.

Kültür ve medeniyet hayatımıza giren bu eserler ya mensur ya manzum ya da hem manzum hem mensur eser olarak yerlerini alırlar. Mensur olanlarda düşünce, ifadede netlik ve açıklık ön planda olmuştur. Nasirler eserlerini vücuda getirirken okuyucularının eserlerini kolayca anlamalarına itina göstermeyi tercih ederler. Bu sebepten ötürü, nasirler düşüncelerinin anlaşılması için genellikle sanat kaygısı gütmemeye çalışırlar.

Manzum eserlere gelince, Abdullah Aydın; şiir yazmayı ve belli bir noktadan sonra kendilerine özel kabiliyet verilen şairi “*şiir yazma yeteneğinden dolayı insanlar arasında farklı ve seçkin bir yeri olan şairler ise duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle ortaya koymuşlardır* (Aydın 2018: 9) şeklinde değerlendirir. Şiirin gizemli özelliği ve şairin kabiliyetinden dolayı zamanla şiir dili ortaya çıkmıştır. Geniş anlamda edebiyat dar anlamda şiir de bir ülkede sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişmişlikle doğru orantılıdır.

17. yüzyılın ikinci yarısında devlet, artık duraklama yıllarından gerileme dönemine geçmiştir. Zayıf sultanlar, güçsüz merkezî otorite, yönetimdeki bozukluk, siyasî ve ekonomik alandaki büyük zaafılar, çeşitli kaprisler, başıboşluk, işsizlik, asayiş bozulan taşra; mal, can ve ırz güvenliği kalmadığı için göçen halk, büyük şehirlere yığılma; başarısız olan çeşitli reform denemeleri de devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

Didaktik eserlerin genel amaçlarından biri de toplumsal bilinci canlandırmaya ve toplumsal ahlakı geliştirmeye çalışmaktır.

İnsanların ancak yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği sayesinde varlıklarını sürdürebileceklerini Nâbî Hayriyye adlı eserinde de açıkça belirtir. Ayrıca varlıklı kişilerin, bürokratların yoksullara karşı görevleri ve sorumlulukları vardır; üstelik insanın özellikle çevresindeki ihtiyaç sahibi kişilerle ilgilenmesi ibadetten de üstün tutulur. Her gün nafile oruç tutmaktan, bin camiye tamir ettirmekten bir açığı doyurmak; her yıl Kâbe'ye gitmekten bir susuzluğa su vermek daha hayırlıdır (Kortantamer 1993: 188).

Günümüzde oluşturulmuş ve oluşturulmaya çalışılan piyasa reformları, işleyen bir demokrasinin temelini baltalayarak, insanları herkesin kendi başının çaresine baktığı bir durumda bırakmıştır. *Bir zamanlar sosyal adalet ve insan hakları uğruna cesaret ve başarıyla savaşım vermiş olan insanların şimdi çoğu kez umutsuz, morali bozuk ve tek başına kaldıkları Amerikan işçi sınıfı topluluklarında da görülmektedir. Amerika'daki büyüyen üçüncü dünyanın iyice yoksul kesimleri arasında, her şeyin piyasaya endekslenmesinin etkisiyle insanî değerler aşınırken, şiddet suçları ve diğer toplumsal hastalık biçimleri inanılmaz boyutlara ulaşmıştır* (Chomsky 2003: 277). Bu hastalık Bosnevî'nin yaşadığı dönemde de kendisini göstermektedir.

Zerk idüp yâ bahşîşi almazlanur

Yâ ne'am davetine gelmezlenür

Tâ halâyık artucak rağbet ide

Ayağına yani kim anun gide

Yâ ziyafetde nefâyis yemez ol

Yâ sükût eyler kese şey dimez ol (Bankır 2004: 343).

Öğretici ve felsefi eserlerin amaçlarından biri her inanç ve ideolojide olduğu gibi insanı eğitmek ve onu olgun bir varlık hâline getirmektir. Olgun varlık ise toplumsal dinamikleri bir arada tutmaya yarayan önemli etmenlerden biridir. Bu toplumsal dinamiği oluşturanların başında da o toplumun içinden çıkmış aydınlar ve arifler gelmektedir. Bu şahsiyetler ise “hakikat kâbesi”, “türlü bilginin kendilerinde gizli olduğu” hazine olarak Gülşen-i Raz’da tavsif edilmektedir.

Hakikat Kâbesidür ehl-i ârif

Kim anda gizlüdür dürlü maârif (Bankır 1997: 110).

Osmanlı Devletinin, kuruluşundan 17. Yüzyılın başlarına kadar her yönden doruk noktasına çıkışını tarihi bilgilerden net bir şekilde öğrenme imkânı olduğu gibi bu bilgiyi edebi eserlerden de edebi eserlerin satır aralarını dikkatli bir şekilde okuyarak da ortaya çıkarabiliriz. Nitekim Osmanlı’nın bu refah döneminde kaleme alınmış *Gülşen-i Raz*’da sosyal aksaklıkları dile getirmekten ziyade, insanı olgun kişiliğe yüceltme ve onun bu yönlerini geliştirme endişesinin bu tip eserlerde ön planda yer aldığını görmek mümkündür.

Kültürümüzde empati olayı sıkça başvurulan bir duygudur. Bu değer yargısı ister maddi ister manevi anlamda olsun akıl sahibi birinin kendisini başkasının yerine koyması, onun durumunu anlamaya çalışması güzel hasletlerden biridir. Mesnevinin üçüncü beyti, bu beytin Bosnevî tarafından yorumu ve Mevlana’nın “canın canıma karışmıştır, seni inciten her şey beni de incitir” sözü empatiye güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Sîne hahem şerha şerha ez-firâk

Tâ be-guyem şerh-i derd-i iştiyâk (Bankır 2004: 43)

Mevlana, ruhlar âleminde ayrılığı “ney”in dilinden o şekilde aktarmakta, Bosnevî ise onu şu şekilde yorumlamaktadır:

Ayrulan ayrulmuşun hâlin bilür

Gark olan gark olmuşun kâlin bilür

Bahrî bilür yine dünyâda yüzen

Ne bilür deryayı sahrâda gezen

Hâl-i bahrî ehl-i keşti fehm ider

Merd-i deşti bilmez ânı ey peder

Hâli bilmez hâlden hâli olan

Aşkı anlar aşk abdalı olan (Bankır 2004: 44-75)

Didaktik-felsefi-tasavvufi eserlerde sufi, yoksulluğu genellikle maddi anlamda ele almaz. Onun için bir lokma ve bir hırka kâfidir. Onun yoksulluktan anladığı manevi anlamdaki yoksulluktur. Doğaldır ki bu anlayış günümüz mekanik anlayışa aykırıdır. Kişi, ikinci sırada yer alan manevi anlamdaki yoksulluğa ulaştınca da bu sefer gözü daha da yukarıdaki mertebelerde olacaktır. “Katreye” razı olmaz; hatta bunun için doymak bile istemez, deryaya ulaşmayı hedefler.

İştîyâk-ı bahr-ıla sâf ola ol

İlede deryâsı irfanına yol

Ne durur katre nedür deryâ bile

Yemden ayırsın getürmeye dile

Fikri zikri dâyimâ deryâ ola

Katre mahv ola hemân deryâ kala (Bankır 2004: 51).

İnsanoğlunun gözünün doymadığı, onun hemen hemen hiç tok olmadığı, olmayacağı birçok teolojik içerikli eserde geçtiği gibi aynı görüş farklı biçimlerde farklı eserlerde de işlenmiştir. Çıkarıcı zümrenin saf halkı kandırmak için türlü türlü kisvelere büründükleri ufak bir çıkar için olmadık durumlara giriştikleri çarpıcı bir şekilde ifade edilmektedir:

Şekl-i âlem şekl-i şeyhide olup

Sad riya vü ucb u kibr ile tolup

Dâm idüp kâmil meşayih sûretin

Gizleyüp anda niçe bed-siretin

Aldayup miskinleri ümmileri

Cübbe vü destâr ile bil ey peri (Bankır 2004: 67)

Yukarıdaki beyitlerde de açıkça anlaşılacağı gibi, o dönemde artık dış görünüş ile iç görünüş birbirini yansıtmamaktadır. Dönemdeki aydınlar, bürokratlar, amirler emirleri altındakileri ya da halkı sömürmek, onları aldatmak için beklenti içerisindeyler.

Aslında hiçbir eser, insanı tembelliğe, miskinliğe sevk etmez. Bir eser ne kadar maddeciliği reddetse de çalışmayı, çabalamayı gerekli görür. Öğretici eserlerin yazarlarının yakındıkları durum, gerçekte bir şeye haddinden fazla verilen değerdir. O şeye haddinden fazla verilen değer de kişiyi asli görevinden uzaklaştıracağı için, eleştiri konusu yapılmaktadır.

*Dinleyici dünyâ âlâyışine
Bulaşup düşmiş cihân teşvîşine*

*Hubb-ı dünyâ ile nakş-i mâsiva
Aldayupdur anları ey bi-nevâ*

*Uyuşmuşlardur o gafletde kamu
Hubb-i mâl u cân içinde ey ulu*

*Gafletün otağı cân u dünyelerin
Kaplayup setr eylemiş mazilerin*

*Maksad u maksûda koşup perde ol
Anları uğratmış ulu derde ol (Bankır 2004: 69)*

Bilginin en büyük güç kaynağı, en kıymetli eser olduğu, değerinin bilinmesi, ulu orta herkese verilen bir meta gibi görülmemesi gerektiği üzerinde ısrarla durulur.

*Dimeye tâ sırr-ı sultânı kese
Şekkeri yedirmeye her bir hise*

*Dökmeye sultânına idüp gine
Kand u unnabı sinekler önine*

*Râzı nâ-mahrem olana söylemek
Hikmeti biganeye keşf eylemek*

*Bezli helva eylemekdür seglere
Şekkeri dökmek durur sineklere (Bankır 2004: 73)*

Beyitlerde her ihtiyaç sahibi muhtaç olduğu nesneyi gözlerse, onunla yetinme şuuruna ulaşırsa dünyada ekonomik anlamda yoksulluk diye bir kavramın kalmayacağı belirtilir.

*Ol ki hayvandur talep eyler saman
Gözleri samandadır bil bî-gümân*

Ol ki insândur bakar deryayı ol

Cidd ü cehdî ilte tâ deryaya yol (Bankır 2004: 77)

Şerh-i Cezire-i Mesnevi gibi eserlerde mecazi anlamda kullanılan tatlı ve şekerden asıl amaçlananın “irfan” olduğu, gerçek ilmin de halka “can” verdiği vurgulanmaktadır.

Kand u şekkerden murâd irfân durur

İlm-i billah kim ulûma cân durur (Bankır 2004: 78)

Yukarıda hiçbir eserin, düşünce yapısının insanoğlunu tembelliğe sürüklediğini ifade etmiştik. Hatta her eserin az ya da çok yol gösterici ya da eğitici, öğretici yönünün ön planda olduğu aşikârdır. Manen yapılan çabalama da maddeten yapılan çabalama gibi gayret ve hareket ister:

Eyleyen her dem senâ-yı manevi

Hamd sûrı içre kalmaz ey revî

Say ider bil kim o suretten öte

Tâ ire meydân-ı kurb-ı hazrete (Bankır 2004: 81)

Kölenin bile azat olabilmesi için çalışması, çabalaması gayret etmesi ve efendisinin gözüne girmesi gerekir:

Görmedigün bilmedigün şey' pes

Dil uzatma kes sözi ürme nefes

Gurre olma bu makale sen begüm

Tâat ide ide kıl kendüni kem

Ol makâma sen varınca tâat it

Bendesin âzâd olunca hidmet it

Hidmet ile bende âzâd olısar

Bendelikden kurtulup şâd olısar

Nûr-ı Hak'da mahv-ı mahz iden özin

Kaldururlar secdeden anun yüzün (Bankır 2004: 86)

“Dervişin” rızıkı bol olup bu rızık “hikmet rızıkı”dır. Onun (dervişin) dış görünüşü, şekli dilenci şeklidir; fakat özü sultandır. Bu zenginlik başka bir zenginliktir. Bu zenginliği “göz görmemiş”, “kulak işitmemiş” ve hiçbir “el” de ona ulaşmamıştır. Bir

hadis-i şerifte Allah Teâla Hazretleri ferman etti ki: “*Ben Azimu'ş-şân, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım.*” (Buharî 1993: 7, 3005). İnsanoğlunda, kendisinin karakteri nasılsa başkasının karakterini de o şekilde görme eğilimi vardır. Gerçek derviş hiçbir şeye kulluk etmez, gönül bağlamaz, bir şeyi arzulamaz; ancak o hazrete kulluk eder, cenneti bile istemez, düşünmez. Sadece Hakk'ı ister. Üstelik nimet de, ekmek de istemez.

Mutasavvıf şair, fakirlik ister; ama bu iki cihan güneşi Mustafa'nın övdüğü fakirliktir. Ona iki cihanı verseler ve iki cihanı mal ile doldursalar bırak o mala iltifat etmeyi ona bakmaz bile. Hak aşığı fakir ile seküler anlamdaki fakirlik anlayışı arasındaki fark büyüktür. Hak aşığı Hakk'ın kapısından başka kapıyı çalmaz ve çalmaya tenezzül etmez. İhtiyacı varsa da o ihtiyaçtan kimseye söz etmez. Allah'tan başka kimsenin kapısını çalmaz.

Her ser ü dilde ki ola sevdâ-yı Hak

Eylemez ol bâb-ı Hak'dan gayrı dak

Kimseye ol itmez arz-ı ihtiyac

Devr-i ebvâb eylemez ol yalın aç (Bankır 2004: 108)

Bosnevî, fakirliği dolayısıyla dilencililiği “can” dilencililiği ve ekmek (nan) dilencililiği olmak üzere iki sınıfta değerlendirmektedir. Can dilencililiğine ve fakirliğine iki cihan güneşi Mustafa'nın övdüğü fakirlik adını vermektedir. Üstelik bu iki dilencililiği birbirinden iyi ayırt etmek gerektiğini vurgulamaktadır:

Pes geda-yı cân u nânı eyle fark

Zerreni deryâ-yı nûra eyle gark (Bankır 2004: 108)

Benlikten, bencillikten vazgeçilmesi gerektiği “birlik deryasına” dalınması gerektiği ifade edilmektedir. İleriki beyitlerde can dilencililiğini Fahr-ı Ahmet fakirliği şeklinde de değerlendirir. Bu fakirlik de yine övülmekte ve “bal arısı” ile eş değer tutulmaktadır. Buna sahip olmayanların fakirliğini ise “zenbura” (eşek arısı) benzetir. İki arı arasındaki fark bilindiği gibi çoğunlukla özdedir. *Zenbur karşılaştığı kişiyi sokar, zehirler ve soktuğu kişiye eza çektirir. Zenbur bal vermek için çabalamaz, gönlü çiçekte ve çiçek özlerinde değil; dikenli yerlerdedir. Zararı sadece kendisine vermez, içinde bulunduğu topluma da verir* (Bankır 2004: 109-110).

Bosnevî, mananın tek başına yetmediğini, maddenin de gerekli olduğunu şu dizelerle ifade etmektedir.

Cân bedensüz bir güherdür cân-i men

Anı ayru gösterür şâh-ı beden

Ten sefâlı vü çerâğı cân-i mâ

Akla cân nurını gösterür cüdâ

Cân bedensüz bir muhit-i küll durur

Bilinen bilinmeyen hep ol durur (Bankır 2004: 111)

Daha çok sosyal alanlarda olayların; kişilerin bakış açısına göre değiştiği vurgulanır, nesnelere ya da varlıkların bu bakış açısına göre değer kazandığı ifade edilir. Bu değerlendirmede de kişisel ve toplumsal inanç, bilgi, birikim ve kültür ön plana çıkar. Kâinatta var olan her şey görünürde cins, tür, familya gibi çeşitli kategorilere ve bu kategoriler de çeşitli alt yapılara ayrılırlar; fakat gerçekteyse bunların hepsi kendini bütünlükte bu bütünlük de “bir”likte kendisini bulur.

Pozitivist felsefe her şeyi bir nesne ve o nesneye de laboratuvar içerisinde deneye tabi tutulabilecek bir madde gözüyle bakmaktadır. İçtimai vakaların açıklanmasında sosyal olayların bir kısmını fen bilimleri metoduyla açıklamak bazen durumu neticeye götürür; ama sosyal olaylarda istisnaların çok olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun için klasik eserler bir toplum için ayna görevini üstlenir. *Klasik eserlerde verilen bilgiler devrin sosyolojisine ışık tutacak değerdedirler* (Duman 2013: 145). Uzun bir süre bu tür eserlerin ve inanç sistemimizin bizi ileriye götürmediği görüşü kabul edilmiştir. Bu bakış açısı, Tanzimat döneminde de sıkça dile getirildiği için bu düşünceyi Ziya Paşa eleştirmektedir: “İslam imiş devlete pa-bend-i terakki/Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıktı.” Ancak eleştirilen bu eserlerin aslında çalışmayı ve boş durmamayı öğütledikleri görülmektedir. *Terkib-i Bend’de “İsnad-ı taassub olunur merd-i gayura/Dinsizlere tevcih-i reviyet yeni çıktı.”* (Develi 2015: 87). Hatta kişinin değerinin, çalıştığı nispette olduğunu bu ve bunun gibi eserlerden öğrenmekteyiz. “*Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz/Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde*” (Çetin, Gülendamlar, Narlı 2011: 38).

Üstelik bu değerlerin doruk noktasının başkasına yapılan yardım ve himmetle eşit olduğu ifade edilir:

Kişi kadri himmetinden bellidür

Devlet anun kim mübarek dillüdür

Hayr u şerden bunda ne durur murâd

Bilmez isen söyleyim ey merd-i râd

Hayr ‘ibâdet say u gûşiş itmedür

Cehd ü tâat içre dil bergitmedür (Bankır 2004: 165)

İsteğin, yapılan yardımın ve amacın büyüklüğüne, küçüklüğüne bakılmaz. Hele böyle bir nicelik bir padişah, bir mir için söz konusu bile olmaz.

Bir karınca ger Süleymanlık taleb

Eyler olsa bakma ana süst ü çep

Bakma gevşek istediğine anun

Himmetinden bak var ise abd senün

İsteğe göre olur hâsıl murâd

Himmete göre olur vâsıl murad (Bankır 2004: 166)

Beyitte Hz. Süleyman ve karınca kıssasına telmihte bulunularak niyet ve gayenin önemine vurgu yapılmaktadır. Kişinin değeri, çalışması nispetinde olup “karınca ve arı” bu çalışmaya örnek olarak verilmektedir. İki dünya mutluluğu ve makamı gayret ve çalışmadadır.

Cüzdan ve para kesesinin değeri, cüzdan ve kesenin içinde bulunan para miktarında ve değerli eşyadadır. Tek başına para ve cüzdan kesesi bir işe yaramaz. Bunun gibi insanın değerinin de ilim ve irfan ile ölçüldüğü belirtilmektedir. Bir insanda ilim ve irfan oldu mu o insanın nimeti, malı ve mülkü de artar. Bütün iyi hasletlerin ilim, irfan ve fenden ortaya çıktığı, kötü hasletlerin de bu ilmin, irfanın ve fennin eksikliğinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Bunların da durup dururken elde edilemeyeceği, önce bunları içten bir dille istemek gerektiği “*yağmurun, yerin kurumasıyla*” meydana geldiği belirtilmektedir. Bunların bile oluşmasında çalışma ve çabalamanın payı olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla hiçbir şeyin istek, çalışma ve çabalama olmadan elde edilemeyeceği; çocuğun ağlamasının anne şefkatini üzerine çekmesi gibi kulun da niyazda bulunmasının “*besleyicisinin*” şefkatini celp edeceği belirtilmektedir.

Ekinin ekilmeden biçilemeyeceği, öbür dünyanın kazancının da bu dünyadaki kazanç gibi olduğu, burada çalışmadan orada ürünün alınmasının mümkün olmadığı beyitlerde ifade edilmektedir.

Sonuç

Çalışma ve çabalama sonunda demirin bile taşta vurulduğu zaman kıvılcımın çıktığı, onunla da ateşin yakılabileceği, çıkan bu ateşle istenilen yemeğin pişirilebileceği, demiri taşta vurarak kıvılcımın çıkmaması ve ondan da ateş olmamasının “*çok ender*” bir durum olduğu; ender rastlanan olayların da “*yok*” kabul edildiği ifade edilmektedir. Bir işin zor olması, bir isteğin, amacın olmaması o istek ya da o işten vazgeçilmesi gerektiği anlamına gelmemelidir. Bundan ötürü “*bu iş, bu istek gerçekleşmez*” diyerek üzülmemek gerektiği, çoğu işlerin öncesi ve önünün güç olduğu, sonrası ve sonunun kolay “*asan*” olduğu, bunun akabinde çekilen zahmet, zorluk ve meşakkatlerin rahmete dönüşeceği ifade edilmektedir.

Sosyal yapılanmanın içinde yer alan bazı insanlarda sıkça görülen ve sosyo-psikolojik bir hastalık olan ikiyüzlülüğün o dönemde de kendisini açıkça gösterdiğinden yakınılmaktadır. Her hastalıktan kurtuluşun mümkün olduğu; ancak o hastalığı iyi teşhis etmek gerektiği ve ona göre çareler aramak gerektiği belirtilmektedir. Kültürümüzde yardımlaşma ve ihtiyacı olana elini uzatma değer yargısını Öger’in kültürümüzdeki sağaltmalar için belirttiği “*İnanılarak ve hayata geçirilerek yapılan uygulamalar, yüzlerce yıllık zaman, din ve çevresel faktörlerle kuşaklar boyu devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir*” (Öger 2010: 1243) cümlesini şüphesiz yardımlaşma ve dayanışma için de söylemek mümkündür. Başarıyla uygulanan bu geleneklerimizin başında da

yardımlaşma, ihtiyacı olanın ihtiyacını giderme bilinci en üst kısımlarda asırlardan beri yerini korumaktadır.

Toplumda yoksulluğu en aza indirmek amacıyla, özümüze ve değer yargularımıza dönüp kasd (ksd) قصد edilen bir hedefte, de'b دأب kavramını göz önünde bulundurarak o gayeye varmak için doğru, güvenilir ve istikrarlı - sıdk (sdk) صدق - yöntemlere başvurmak gerekir.

KAYNAKLAR

AYDIN, Abdullah (2018), *Divan Dünyasında Şair Atışmaları*, Ankara: Sonçağ Yayınları.

BANARLI, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınevi C.1, s. 515-517.

BANKIR, Mehmet Malik, (1997), *Elvan-ı Şirazî, Gülşen-i Raz, Gramer, Metin, Gramatikal İndeks*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

BANKIR, Mehmet Malik, (2004), *Abdullah Bosnevî, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Metin, İnceleme, Sözlük*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, (1993) *Sahihü'l-Buharî, Bed'ü'l-Halk*, Beyrut.

CHOMSKY, Noam (2003), *Dünya Düzeni: Eskisi, Yenisi*, Çev. Ali Çakıroğlu-Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

ÇETİN, Nurullah; Gülendâ, R.; Narlı, M. (2011), *Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlenmeleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

DEVELİ, Hayati (2015), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*, İstanbul: Kesit yayınları.

DUMAN, Musa(2013), *Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, İstanbul: Kesit Yayınları.

DURALI, Şaban Teoman (2006), *Çağdaş Küresel Medeniyet Anlamı, Gelişimi, Konumu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

FAROQHÎ, Suraiya (2005), *Osmanlı Kültür ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan 20. Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

KORTANTAMER, Tunca (1993), *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler I*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MUTÇALI, Serdar (1995), *El-Mu'cemü'l-'Arabiyü'l-Hadis Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.

ÖGER, Adem (2010), “*Tarsus ve Çevresinde Sağıltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/1 Winter: s.1243.

Şeyh Gâlib (2006), *Hüsn ü Aşk*, Haz. Orhan Okay, Hüseyin Ayan, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük* Ankara, TDK Yayınları.